ASYA'NIN ÜÇ GÜCÜ

Türkiye ve Çin'in Kazakistan Siyaseti

DR. FİGEN AYDIN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2125
KÜLTÜR SERİSİ: 1150

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-741-7

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Ötüken Neşriyat AŞ
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50
Sertifika Nu: 49269

İstanbul- 2024

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Dr. Figen Aydın: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisansını tamamlayarak uzmanlık derecesini almıştır. Doktorasını ise Millî Savunma Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve Bölgesel Çalışmalar Ana Bilim Dalı'nda 2022 yılında tamamlamıştır. Kitap bölümlerinin yanı sıra uluslararası ve ulusal hakemli dergilerde makaleleri bulunan yazar, bölge çalışmalarında Çin ve Orta Asya devletleri başta olmak üzere Asya'ya odaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, ekonomi-politik ve dış politika temel çalışma alanlarıdır. Aydın, çeşitli üniversitelerde lisansüstü dersleri vermektedir.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ **11**

TEORİK ZEMİN **23**

Bir Dış Politika Analizi Yaklaşımı Olarak Neoklasik Realizm 23

Neoklasik Realizmin Unsurları 36

1. Bağımlı Değişken: Dış Politika Stratejileri 37

2. Bağımsız Değişken: Uluslararası Sistem ve Göreceli Güç Dağılımı 38

3. Ara Değişkenler: Devletlerin Yerel Faktörleri 40

Neoklasik Realizmin Türk Dış Politikasına Uygulanabilirliği 47

Neoklasik Realizmin Çin Dış Politikasına Uygulanabilirliği…. 54

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KAZAKİSTAN

Sovyet Sonrası Dönemde Türkiye'nin Dış Politikası ve Kazakistan Yaklaşımı (1991-2002) 65

AK Parti'nin İlk Dönemi ve Kazakistan Dış Politikası (2002-2009) 81

Stratejik Ortaklık ve Türk Konseyi Ekseninde Türkiye'nin Kazakistan Dış Politikası (2009-2020) 98

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA KAZAKİSTAN

Sovyet Sonrası Dönemde Çin Dış Politikası ve Kazakistan Yaklaşımı (1991-2005) 133

Stratejik Ortaklık ve Enerji İş Birliği Kapsamında Çin'in Kazakistan Dış Politikası (2005-2013) 152

Kuşak Yol Projesi ve Çin'in Ekonomi-Politik Merkezli Genişleyen Kazakistan Dış Politikası (2013-2020) 170

TÜRKİYE VE ÇİN'İN KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKALARININ NEOKLASİK REALİZM PERSPEKTİFİNDEN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ (2010-2020) **205**

SONUÇ **249**

KAYNAKÇA **255**

GİRİŞ

Bir devletin dış politikası, uluslararası sistemde gerçekleştirdiği eylemlerin toplamıdır. Dış politika analizi ise söz konusu eylemleri anlamlandırmaktadır. Dinamik bir yapı arz eden uluslararası ilişkiler disiplininin en öncelikli çalışma alanlarından biri dış politika analizi uygulamalarıdır. Bu amaçla dış politika analizi, devletlerin hem karmaşık uluslararası siyasal sistem dâhilinde hem de kendi aralarında nasıl ilişki kurduklarını kavramaya ve mâkûliyet kazandırmaya çalışmaktadır.

Dış politikasından söz edilebilecek aktörün hâlâ devlet olduğu kabulü üzerine, dış politika analizlerinin tutarlı, kapsayıcı ve dış politika sorularına cevap verebilir olması, teorilerin geçerliliği için ilk şart olarak görülmektedir. Birbirine benzer ve birbirinden farklı uygulamalara dayanan dış politika analizi teorilerinin en kapsayıcı olanı ise realizm teorisinin üçüncü evresi olarak geliştirilen neoklasik realizm olmuştur.

Bir devletin dış politikasına istikamet veren asıl etkenin devletin uluslararası sistemden aldığı baskılar mı yoksa karar alıcı liderlerin etkileri gibi yerel faktörler mi olduğu konusu tartışmalıdır. Klasik realizm bu konuya, karar alıcı liderleri merkeze alarak cevap aramaktadır. Realizmin ilk evresine göre bir devletin dış politikasını belirleyen asıl etmen liderdir. Lider ve liderin algısının uluslararası sistemden gelen baskıların tehdit ya da fırsat olarak görülmesinde temel faktör olduğu kabul edilmektedir. Teorisyen Hans Morgenthau'ya göre karar alıcı lider algısı, siyasal sistemi güç çıkarları kapsamında değerlendirerek gelişmeleri tehdit ya da fırsat olarak almakta ve devletin dış politikasının oluşmasında temel etken olarak ortaya çıkmaktadır.

Klasik realizmden sonra geliştirilen realizmin ikinci evresi ise neorealizmdir. Neorealizm, bir devletin dış politikasının oluşmasında asıl etkenin uluslararası siyasal sistem olduğunu iddia etmektedir. Buna göre bir devletin dış politika kararları, yerel faktörlerden göre-

TEORİK ZEMİN

Bir Dış Politika Analizi Yaklaşımı Olarak Neoklasik Realizm

Dış politika, uluslararası siyasal sistem içerisinde hükûmetlerin eylemlerine rehber olması adına geliştirilen stratejilerin toplamıdır.[1] Prof. Dr. Faruk Sönmezoğlu dış politikayı -dar anlamda-, uluslararası ilişkiler alanında genellikle bağımsız devletler olmak kaydıyla özerk aktörlerin dış ile sürdürdükleri (çoğunlukla resmî) ilişkiler bütünü olarak tanımlamaktadır.[2] Daha genel bir tanımla, bir devletin sınırları dışındaki devletlerle yürüttüğü iletişimin tamamı dış politika çerçevesindedir.[3]

Devletler hem çok katılımlı uluslararası ilişkilere hem de belirli bir sorun veya bölgeye yönelik dış politikalar oluştururlar. Dış politikanın en önemli özelliği genel bir tutarlılığının olmasıdır. Dış politika sürecini, devletlerin dış politika kararları almak ve uygulamaya dökmek adına geçirdiği zaman olarak açıklamak mümkündür. Dış politika süreçleri devletten devlete değişiklik göstermektedir. Bunun nedeni her ülkeye özgü olan faktörlerdir.[4]

21. yüzyıl ile ortaya çıkan yeni gelişme ve dinamikler, dış politika yapım ve uygulamalarının üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Özellikle küreselleşmenin günden güne kendini göstermesi nedeniyle kamu diplomasisi giderek yaygınlaşmıştır. Bir ülke hükûmetinin diğer bir ülkenin vatandaşlarını hedef alarak kendi ekonomik ve siyasi maksatları doğrultusunda etkilemeye yönelik çalışmaları anlamına gelen kamu diplomasisin artması, ülkelerin dış politika süreçlerini

---

1 Joshua S. Goldstein ve Jon C. Pevehouse, *Uluslararası İlişkiler*, çev. Prof. Dr. Haluk Özdemir. 2. Baskı. (Ankara: BB101 Yayınları, 2017), s. 206.

2 Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 7. Baskı, (İstanbul: Der Yayınları, 2019), s. 262.

3 Cengiz Erişen, "Dış Politika Analizi ve Kuramsal Yaklaşımlar", *Dış Politika Analizi*. Ed. Mehmet Murat Erdoğan. (Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2015), s. 3.

4 Goldstein ve Pevehouse, *age*., s. 207-208.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KAZAKİSTAN

Türkiye'nin Kazakistan siyasetinin profilinin çizileceği bu bölümde ekonomi, siyaset ve güvenlik temellerinde bir inceleme yapılacaktır. Literatürdeki yanıt ve yorumların göz ardı ettiği unsurlar, neoklasik realizm ile alternatif yanıtlar olarak tartışılacaktır. Cevap aranan temel soru, Türkiye'nin Kazakistan siyasetinin belirleyici unsurlarının neler olduğudur. Bunun yanı sıra Türkiye'nin son on yıldaki genel dış politika eğilimleri belirlenecektir. Türk dış politikasının olanakları ve zorlukları da ayrıca tespit edilecektir.

Türkiye'nin Kazakistan dış politikasında sadece kimliğe ve geçmişe dayalı algı, ortak bir geçmişe sahip olmak geçerli değildir. Türkiye artık aynı zamanda reelpolitik davranabilen, durum ve şartlara göre politikalar üretebilen bir ülkedir. Bunların yanı sıra tarihsel hafızasına sahip çıkmakta ve stratejik kültürünü göz ardı etmemektedir. Bu nedenle Türkiye, Kazakistan'a yönelik politikasında hem ortak bir geçmişe sahip olmayı hem de dönemin getirdiği ticari-finansal ve siyasi zemini göz ardı etmeyerek karma bir politika takip etmektedir. Buna göre Türk dış politikasının son on yıldaki genel dış politika eğilimleri incelenerek içerisinde Batıcılık, revizyonizm, dengecilik, statükoculuk gibi karma stratejilerin takip edildiği tespiti temellendirilecektir.

Sovyet Sonrası Dönemde Türkiye'nin Dış Politikası ve Kazakistan Yaklaşımı (1991-2002)

Soğuk Savaş'ın bitmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması[1], uluslararası düzeni etkilediği[2] gibi tüm dengeleri değiştirmiş, aynı zamanda yeni jeostratejik fırsatlar ve tehditler yaratmıştır. Türkiye'nin uzun

[1] Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan coğrafyayı bölgenin kimliği, dili, kültürü, dinî yapılanması gibi dinamikler üzerinden ele alan bir çalışma için bk. Richard N. Frye, *The Heritage of Central Asia: From Antiquty to the Turkish Expansion*, USA: Markus Wiener Publishers, 1998.

[2] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019, ss. 641-657.

ÇİN DIŞ POLİTİKASINDA KAZAKİSTAN

Çin'in Kazakistan dış politikasından bahsedeceğimiz bu bölümde, Çin iç dinamiklerinin neler olduğu tespit edilecektir. Belirlenen iç dinamiklerin/ara değişkenlerin ve uluslararası sistemden gelen yansımaların etkileri neoklasik realizm ile alternatif yanıtlar çerçevesinde tartışılacaktır.

"Çin dış politikasında Kazakistan sadece ticari-ekonomik ve jeopolitik kaygılar ile yaklaşılan bir komşu değildir. Bunların yanı sıra bölgeselcilik, sinofobiyi aşmak, nüfuz ve nüfus politikaları gibi siyasi ve kültürel amaçlar vardır," iddiası ile "Çin'in son on yıldaki genel dış politika eğilimleri içerisinde Batıcılık, revizyonizm, dengecilik, statükoculuk gibi karma stratejiler takip edilmektedir," iddiası hakkında tahliller yapılacaktır.

Sovyet Sonrası Dönemde Çin Dış Politikası ve Kazakistan Yaklaşımı (1991-2005)

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları, Çin'e bölgesel nüfuzunu radikal bir şekilde iyileştirebilme ve yeni bir yükseliş[1] ivmesi yakalayabilme fırsatı sunmuştur. Fakat Orta Asya devletlerinin uzun yıllar Sovyet yönetimi altında kalmaları, yeni bağımsız devletler ve Rusya arasında kısa vadede kopmayacak bağlar kurmuştur. Söz konusu kültürel ve dilsel bağlar, yönetim ve sosyal yaşantı içerisinde Rusya'ya hem sosyopolitik hem psikolojik avantajlar sağlamıştır.

1990'lı yıllar boyunca Orta Asya bölgesi 'satranç tahtası'[2] olarak

[1] Joseph Nye'nin 1997-1998 yılında *Survival* dergisinde yayımlanmış olan "Çin'in Yeniden Zuhuru ve Asya-Pasifik Bölgesi'nin Geleceği" isimli makalesi 'Çin yükselişi' yerine 'Çin'in yeniden zuhuru' ifadesini teklif etmekte ve yeni yüzyılda Çin dış politikası üzerine senaryolar üretmektedir. Yılmaz Tezkan, *Uzak ve Eski Komşumuz Çin*, Ülke Kitapları 11, İstanbul, 2002, ss. 48-62.

[2] Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası: Amerikan'ın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gereklilikleri* isimli kitabında Sovyetlerin dağılışıyla birlikte Asya kıta-

TÜRKİYE VE ÇİN'İN KAZAKİSTAN DIŞ POLİTİKALARININ NEOKLASİK REALİZM PERSPEKTİFİNDEN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ (2010-2020)

Dış politikayla ilgili geleneksel düşünce, devletlerin ve onları temsil eden aktörlerin rasyonel bir şekilde düşünmeleri ve bu yönde hareket etmeleridir. Fakat geleneksel düşünce, devletlerin kendi iç dinamiklerinin, dış politika eylemleriyle bağıntısı olmadığı neticesine ulaştırmaktadır. Böylece ülkelerin ideolojik eğilimleri, devletlerin hükûmet sistemleri, rejim türleri veya politika oluşturma süreçlerinin farklılıkları göz ardı edilmektedir. Ancak her dış politika kararının güçlü bir iç boyutu olduğu da bir gerçektir.

Uluslararası sistem, küreselleşmenin artmasıyla yeni yüzyılda çok daha fazla birbirine bağımlı hâle gelmiştir. Söz konusu bağımlılık, devletlerin dış politika perspektiflerini karmaşıklaştırmıştır. Bir dış politika adımı artık sadece kişisel tercihlerin değil aynı zamanda uluslararası sistemi ve devleti sürece dâhil eden ikili ve çok taraflı ilişkilerin ürünüdür.[1] Devletlerin dış politika etkenlerinin ve sahalarının genişlemesi bir yandan dış politikanın oluşturulmasını zorlaştırırken, diğer yandan dış politika çıktılarının doğru yorumlanması ihtiyacını artırmıştır.

Günümüz uluslararası ilişkileri için sadece devlet ya da uluslararası sistem merkezli analizlerin yapılması ve yorumların getirilmesi bir hatadır. Karmaşık hâle gelmiş ve birbirlerini etkileyen unsurların da çözümlenmesi gerekmektedir. Dış politika analizi, söz konusu stratejileri anlamlandırmaktadır. Devletlerin hem karmaşık uluslararası sistem içerisinde hem de kendi aralarında nasıl ilişki kurdukları dış politika analizi ile mümkün olmaktadır. Nitekim dış politikanın nasıl oluşturulduğu, kimlerin ne derecede etkili olduğu ve kimler tarafından yürütüldüğü önem arz etmektedir.

21. yüzyılda uluslararası sistemin dinamikleri çeşitlenmiştir. Dış politika amaçlarına yeni kavramlar ve araçlar eklenmiştir. Bu doğrultuda küreselin yerelden[2], iç/yerel değişkenlerin dış/bağımsız de-

---

1 Xiaodi Ye, *age*., pp. 81-82

2 Michael Cox, Doug Stokes, *US Foreign Policy*, England: Oxford University Press, 2012, pp. 4.